

KÉSEI SZERELEM

„Művész pályája telve van rejtélyekkel” – írta monográfiájában Hoffmann Edith Szinyei Merse Pálról. Ismétlődő „depressziós korszakai”-nak legsúlyosabbika bécsi, budapesti kiállításai nyomán zuhant rá, „mély megbántódással vonult vissza birtokára”. A következő tíz esztendőben – néhány vázlaton, megkezdett képen kívül – nem festett semmi érdemlegeset. Visszahúzódása oly mértékű, hogy levélkapcsolatai is megszakadtak a külvilággal. Elhatalmasodó letargiáját csapások sorozata növelte.

Hosszú idő múltán, egészen váratlanul – már csaknem a teljes feledés állapotában! – támadt fel alkotókedve. Önéletrajzában Zemplényi Tivadar festő látogatására, fiatalos lelkesedésére hivatkozik. Más magyarázatot, dokumentumot a művészettörténet sem talált fellángolására. Végvári Lajos korábbi monográfiájában e találkozással hozza összefüggésbe, hogy „felhagyott a képzelet utáni festéssel, kivonult a természetbe és a neki tetsző motívumokat kezdte festeni”. A rejtély megoldásának tudományos hitelű kulcsát ő sem találta meg.

A kérdés nem hagyta nyugodni! Ha nincsenek tények, támpontok, ám jöjjön a valóságélemekre, képzeletre épülő fikció. A ráereszkedő öregség nyugalmas óráiban Szinyei mellé „kitalált” egy művészlelkű nőt, kettejük találkozásából megszőtt egy szép, szomorú szerelmes történetet, amelynek szereplői – egy kivétellel – valóságos személyek, a festő kortársai, barátai. A „valószínűsíthető” eperjesi zongoraművész, Maurer Anna „feljegyzései”-ből bontakozik ki a fénykorán túljutott, közéleti szerepet vállaló, megkésett sikereket begyűjtő festő alakja, az élet alkonya felé vivő út állomásai.

A művész biográfiájának sarkalatos pontjaihoz igazodó elbeszélés egyszerű vonalvezetést követ. A kétségeket már a kezdetnél eloszlatja a szerző: „a leírt eseményeket dokumentumok bizonyítják”. Műfaját ennek megfelelően montázs-regényként határozhatnánk meg, amelyben a valóság tényei szervesülnek a fantázia szülte kiegészítő elemekkel. A szereplők művészettörténeti igazságokat fogalmaznak meg – ezek olykor szóhű idézetek! – szituációkat elevenítenek föl, mintegy visszaigazolják

a szerző nagy tudását, tájékozottságát az adott korban s „kedvencei” élettörténetében. A kronológiát vagy a helyszíneket azonban nem kezeli teljes szigorral. Mednyánszky, például, sok évvel korábban járt Jernyén Szinyeinél. A Como környékén dolgozó Gulácsy bergamói látogatásának nyomát sem leljük a szakirodalomban, miként Csontváry felkeresését sem Iglón.

Az olvasó 1894-ben kapcsolódik Szinyei élettörténetébe. Végvári a címválasztással e korszak feleútján festett, jelképi értelmezésre kínálkozó *Szurokfenyőre* (1904) utal. „Az egész erdő erejét éreztető” (Hoffmann E.) tájképen – Bernáth Mária szerint – „mintha bártortalanul visszanyúlna romantikusabb, érzelemgazdagabb múltjához”. A regény ezt a romantikát avatja a kései virágzás megtermékenyítő erőforrásává. Mi egyéb lehetne a közös zenei érdeklődésből és szemléletből kibontakozó, beteljesedő, majd elhamvadó szerelem, amelynek lecsendesedő hullámai az élet elmúltáig csobbannak egyet-egyet, emlékeztetve a megszépülő, mélybe hulló idő meghitt pillanataira. Az időskori vonzalom megragadó rajzát nyújtó olvasmányt letéve, olyan érzésünk támad, hogy kulcsregénnyel van dolgunk. Bonyolult áttételeken, más idősíkon és szereplőkkel nem a maga, kifejtésében ugyan eltérő, de sok hasonlóságot mutató sorstörténetét „kölcsonözte-e” Szinyeinek a szerző?

Stílszerűen egy képkiallításra találkozik a két főszereplő, Zemplényi szülővárosában, Eperjesen. Közreműködői a verniszázsnak. A zenei produkció megragadja Szinyei figyelmét, felkelti érdeklődését. Meghívja a csinos előadót közös muzsikálásra, lévén maga is jártas csellista. A kis-szebeni indóházánál a küldetésével előhozakodó Zemplényi várja (minisztériumi ösztöndíjjal, határozott szándékkal küldték neves földijéhez!), a hintóban Jernyéig elmeséli barátja családi és művészeti kudarcainak történetét. Az udvarházban a *Majális* látványa lelkesedésre ragadtatja a vendéget, keserű vallomásra a festőt. Előkerülnek a rég porosodó képek is. A feszültség oldódik. Zenei próba, lovaglás, aratási szemle közben ismerkednek egymással, előéletükkel. A hölgy otthonosan érzi magát, a festő lelkét derűs sugarak villanyozzák. Jól sikerül a másnapi koncert, ahol megjelenik az elvált Zsófia, s szinte Annára bízva volt férjét. Az urak Szinyei képviselőségéről döntenek, őt meg a hirtelen támadt szerelem foglalkoztatja. Kimerült, feszélyezett, alig tudja fékezni érzelmeit. A bodrogolaszi kirándulás kettős „haszonnal” jár: beteljesedik vágyuk s feltámad a festő rég szunnyadó alkotókedve. Utazás közben újabb részleteket tudunk meg a család régi históriájából.

Anna Jernyére költözik, Szinyei befejezetlenül hagyott képeit veszi kézbe, új témák foglalkoztatják s megfesti a Győrben őrzött tüneményes *Almavirág*ot (1894), amely új korszakot nyit piktúrájában. Mozgalmas napok következnek, a boldogság nem felhőtlen, betegségek, utazások, fellépések, kétségek és bizonyosságok követik egymást, Érdekes közjáték Anna soproni utazása barátnőjével (aki muzeológus). Erről „levélben” számol be szerelmének. Rokoni kapcsolatok után kutat. Közös ősoket ugyan nem talál, de amit megtudott, az Végvári Lajos anyai ágának, a bajor eredetű polgár (művész) családnak, a soproni Maurereknek történetével egyezik (Magam hat „művész” foglalkozású Maurer adatait gyűjtöttem össze! – *S. N.*). Az idill Bártfán, majd a tolcsvai szüreten folytatódik, közben útra kél a három befejezett kép a Múcsarnok téli tárlatára. Egymást érik Anna hangversenyei, jó kritikákat kap (egyét olvashatunk itt is!). Utaznak ide-oda, így Iglóra is, ahol Csontváryval „találkoznak” (!). Erre az időre esik az eszmecserékkel, közös festéssel színesített „Mednyánszky-látogatás” és színre lép a „harmadik”, az olasz karmester. Időnként beköszön Zemplényi, új pesti hírekkel. Szinyei képeket küld a készülő millenniumi kiállításra s indul a képviselőválasztáson.

A millenniumi sereglet művészeti esemény – a jövő magyar művészete szempontjából. A jól jelenetezett fejezetben szemtanúi vagyunk Munkácsy és Szinyei találkozásának, a Nagybányára tartó Hollósy-növendékek „bemutatkozásának”, lelkendezésének, városligeti eszmecseréjüknek, a jernyei mester újabb önmardosásának.

Szinyeit elragadja a politika, a pesti tennivalók. Közben ellátogat Nagybányára. Kiújul a betegsége.

Ritkulnak találkozásai, a „hódító” olasz pedig fokozza magyar ideálja ostromát. Szakadoznak a kötelékek, a művész hangulata sem rózsás. „Keserűen beszélt a magyar elmaradottságról” – olvassuk a feljegyzésekben. Letargiájából felszabadító „találkozások” – Mikszáth, Rippl Rónai –, útbeszámolók, gondolatcserék zökkentik ki időlegesen. Újra elbeszéli barátainak szomorú történetét, keserű csalódásait.

Akkor hangzik el az önéletrajzából átvett nevezetes kifakadása: „Itt én vagyok a barbár, mert nem értenek engem.” A hosszú beszélgetések, Rippl fejtegetései felérnek a kor művészeti eseményeit sűrítve tállaló előadással. Az elbeszélés szerint, barátja távozása után „kedveszegen ténfergett birtokán és a műtermében is”. Többször nekirugaszkodik, „hogyan lefesse kedves fáját, a szurokfenyőt”, mert „ez a fa az ő sorsát, személyiségét fejezi ki”. Levelek jönnek, mennek, történnek

kísérletek helyzetük tisztázására, de végül elérkezik a szakítás pillanata: Szinyei beteg, kedvetlen, erői fogytára hivatkozik, s új kapcsolatra buzdítja a már különben is megingó barátnőt. Zemplényi is elhidegül a mestertől.

Jókor érkezik Armandó levele, majd ő maga Eperjesre. A fiatalság tüze rögtön lángot fog s elhangzik a házassági ajánlat. „Szinyei szerelme egy különleges álom volt, mely szertefoszlott” – söpri el véglegesen a kétségeket a heves itáliai. Kassán kelnek egybe és rögtön elutaznak Velencébe, majd Bergamóba. Anna ismerkedik az olasz életformával, a mindenütt jelenlévő művészettel. Már itt felkeresi őt Rippl Rónai, aki Maillol-ról mesél, Szinyei önégető életviteléről hoz híreket. Zemplényi ugyancsak ellátogat földijéhez, ő meg a sikerekről tájékoztatja (Ezüst-érem Párizsban – a *Hóolvasásért*). S jön a parlamentből kibukott, itáliai körúttal vigasztalódó Szinyei is. Velencében várnak rá, a képtárakban nézelődnek, operába viszik. Haldokló kislánya készíti az út megszakítására, de a tragédiát felejtendő, visszatér és akkor eljut Milánóba, Bergamóba.

Távozása után Anna közvetítők, hírhozók segítségével figyelemmel kíséri öreg barátja sorsát, értesül gyötrő testi-lelki nyavalyáiról. Zongorajátékával emeli a Képzőművészeti Főiskola rektoravató ünnepélyének fényét. Találkozik Szinyei barátaival – Lyka Károllyal, Meller Simonnal –, gyönyörködik Rippl kiállításán, de a Japán Kávéházba már nem követi a társaságot. 1906-ban újra Pestre látogatnak, Rippl óriási sikerének örülhetnek. Nagy találkozás részesei Fonyódon, majd a Rómahegy villaavatóján. A szerző itt „egybetereji” a kaposvári mester barátait (Móricz, Ady, Szinyei, Medgyessy), „hőse” pedig beszámol a „tíz évek” művészeti eseményeiről (kiállítások, sikerek, MIÉNK, halálhírek). Eljut hozzá Szinyei párizsi élménytudósítása, néhány anekdota, háborús és forradalmas esemény híre. S végül Ripplitől megtudja: „Szinyei meghalt és eltemették Jernyén”.

A „szurokfenyő” kidőlt véglegesen!

Végvári Lajos szépírói eszközökkel, gördülékeny meseszövéssel, élvezetes stílusban, magabiztosan kezelt, szükség szerint átcsoportosított tényanyag segítségével „egy” változatot kínál a rejtély megoldására. Érzékletesen, jellemző erővel rajzolja meg – nem bonyolítva túl a lelki jelenségek magyarázatát –, Szinyei összetett, ellentmondásos személyiségét. Megtalálta tettei mozgatórugóit s megokolását teljes kibontakozása akadályainak, a családi és társadalmi körülményeknek. Élvezetes olvasmánnyal ajándékozott meg bennünket, amely méltán talál helyet

„őszikéi” – művész anekdotái és önéletrajzi kötete – mellett könyvespolcunkon.

A könyv rajzait ifjú felesége, Máger Ágnes készítette. A tervezőszerkesztő munkát, a borító tervét lánya, Végvári Zsófia végezte. A kiadó emblémáját azonban nem sikerült megfejtenünk, de így is érdemes az elismerésre.

*(Végvári Lajos: Szurokfenyő, Szinyei Merse Pál kései szerelme,
Budapest, 2002, 188 oldal, ár nélkül)*